

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr.

Fylke: Nord-Trøndelag.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Indre

Emne: nr. 18.

Bygdelag:

Oppskr. av: Gudmund Leren.

Gard:

(adresse): Sakshaug.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. **Nei.**

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Desse opplysningane om julehalmen har eg fått ved at eg har sendt med elevane mine ved Sund folkehøgskule spørsmålslistar om jula i gamle dagar, og gjevi dei som oppgave å intervju gamle folk og skrive ned mest mogleg ordrett det som vart fortalt som svar på spørsmåla. Endel svar har eg sjølv skrivi ned.

"Når dem ha vaska og skura gölve te julkvella, stelt dem te en støkkhölji t^a rughælm (en fättå (fann) med rughælm som va bondi sammen i begge endan'), og la den telspennes over gölve, (Lagt med toppen p^a rota i rad etter rad og sømenbondi med hæl). Det vart gjort ferat dem itj' skoll tröpå gölve. Julda'n sopa dem ihop hælmen, og da skoll dem sjå etti om dem fann konna ponn bordi. Gjord dem det, skoll året bli godt.

(Inger-Anna stöstad, Övre-Kvam.) ca 1930.

Julkveln ha dem rughælm p^a gölve, og dem låg i hælma på gölvi juldatta. (Sivert Hembre, Sandvollan.)

"Han far-f ar villa itj, vätt^a t^a anna enn at det skoll v^arrå hæl p^a gölve julkveln. Han kom in med' om sjulsmessa'n, og så låg vi i hælma om natta"

(Ole Rottvold, Vangshylla.)

"Eingong æ va med 'om far, va vi in hos om Iver Sundnessi. Det va sjulsmessa'n, og kall'n ha nettopp berre in en stor hælmdongi som en ha havt utover gölve.

Det va adskjelli tjokt lag utover gölve. Han far spord'n Iver n'r dem to opp hælmen. Vi tek ikj'oppen fe'inn anda'n, sa'n Iver."

(Ole rottvold, Vangshylla på Inderöy.)

l "Stu va itj pynta som vi e vant te idag. På gölve va det det utoverströdd hælmen." (Olava Lorvik, Sparbu.)

f "Det vart innberre hælmen og havt utover gölva julaftan, og julafta skoll dem liggji i hælma. Hælmen skoll liggji te anddags, men da m'ott'n uthaas.

(Hans Rövik, Inderöy.)

g "Alle, søner som sjölfölkji, låg i hælma julafta. Det va almindele at sjölfölkji ha seng st'ad' i stu'n för, det va oft' omhengssenger, og da låg dem der."

Jens Næss, Utöy på Inderöy.)

h "På gölve i stu'n ha dem hælmen. Det skoll minn' om at Jesusbarnet låg i krubba."

(Björg Husby, Leka.)

i "Julkveln bar dem in hælmen fer å ha på gölva. Ingen skoll ligg i seng julafta. Dem låg ni hælma på stuggugölve. (O!Ö!Hegra.)

j "Dem tok vare på julhælmen, og sia vart kröttera fora me'n. (August på Skogn Gammelheim.)

k "Det vart lagt hælmen utover heile stugölve."

(Inger Marie Lindnes, Snåsa.)

l "Om julkveln la dem hælmen på gölve, og han låg dem ti om julafta. Det skol no leksom vårrå leknament med Jesus i krubbån" (Jon Tronstad, Inderöy.)

m "Dem ha hælmen på gölve julkveln, julkveln og så stelt dem te hælmenfigura. Julhælmen bar dem ut ette tjuanhelgja.

(Karen Sve, Namdalseid).

n "Dem trekt træ gjemnom hælmenpipå og stelt te hælmenkrona som dem hengt oppom takbjelkan. (Julie Staven, Namdalseid)

(I parantes nemner eg at Inderöy Bygdemuseum fekk tak i ei slik hælmenkrone i fjor. Her var slike kroner kalla "uroa". Når dei vart opphengt i eit hestteggel at-

3
med omnen svinga dei utan stans att og fram.Mellom
halmpipene var det festa tylappar i alle fargar. G.L.)
Zingen mått gå i seng julnatta. Allihop sat på stola og
sov.(Hans Melhus,Inderøy.)

"I helma julkveln vart'e leika. Dem to ryggtak, 1
tännå revkrok og sto på hau'n"Karl Braset"Eventyr og Sagn)
Spårbu)

"På kvar gål brukt dem helm på gölve.Han vart liggan
i stu'n i stond.Helst te sist julda'n,fer dem som bar
ut julhelmen han bar ut jula.(Nikolai Nordbotten,Björnör)

"Julkvelden bar dem in helm,Det skoll forestill staln 2
og krubba som Jesus var född ti.Helmen bar dem ut jul-
dagsmærrån.Karoline Heggås ,Inderøy.)

"Julhelmen ha den in te det vart örkJi på nyåret 2

(M.R. Inderøy.)

"Dem ha helm på gölve så sekkertysom jula kom.Dem 3
som itj ha helm sjöl,kjøpt helm fer å ha på gölve.

(A. Haugsand,Björnör.)

"Det set fer me som en dröm at vi ha helm på gölve 4

julkveln. # huse dem sopa helmen frå omna,men å mått
værrå berre nå-n är den gongjen.

(Gamle fru Berg,Råstad,Inderøy)

"Dem hengt opp ei kron tå helm inni stuggun.Den besto 5
av ei stor kron i medten og fire små i sian.Den vart
også pynta med raudt papir,og det va rettele storarta,
serleg hves dem ha sølpapir å heng på dem.Helmkrona ha
plassen sin oppfer spisebordet i stuggu.

(Carl Lövlimo,Meraker.)

"om kvelden blev det bæret inn halm og lagt på gulvet. 6
De yngste fikk legge sig i halmen,men de eldre sat opp

hele natten.(Einar Hermstad,Hegra.)

"Om juldau skull julhelmin bærrås ut" 7

(Marit Frigård,Hegra.)

"Omjulekvelde bar de inn halm og la på stuegolvet. 8

De yngste i flokken skulle få ligge der, mens de eldste
skulle sitte oppe hele natta."(Einar Hjelseng,Stjördal.)

6215

9 "Likeeins vart detvbori inn halm og havt på golvet.Då det vart slut med den skikken,tok dei til å bruke hakka halm på golvet.Det vart og skifta halm i alle senger.
Halmkrona var eingong vanleg,opphengt som pynt i stua til jul. (Ivar Nilssen Vernesbranden,Stjördal.)

10 "För var det vanleg å bera inn halm for å ha på golvet. Når det vart slut med skikken hugser eg ikkje,men i seinare tid byrja dei å nytta hakka bar til slikt.
(Petter Forbord,Stjördal.)

11 "Julekvelden stöyde dei finhakka eine utover golvet. Det var mest til pynt.Elles pynta dei med helli trekongers-lys,bar og furukvistar.Veggene pynta dei med store heimvovi åkle somdei hengde opp.)Julnatta skulle alle saman liggja inne i stova.Difer bar dei inn halm til å liggja i.Han bar dei ut att juldags morgonen.Når dei hadde samla han saman lütte dei etter korn under bordet.Fann dei by bggkorn skulle det verta godt år,fann dei havrekorn hadde dei ikkje noko godt år i venta.(Kari Mære,Skatval.)

12 "Dersom det var leirgolv kosta dei og ströyde opphakka bar eller halm på golvet.Og så bytta dei halm og klede i sengene.--Og når alt var pussa i stova og halmkronene var opphengde,da var det liksom julefreden kom.
(Hågen Alstadheim,Skatval.)

13 "Dem strödd ein' på gölve,og skifta helm og klea i sengern te jul.(Karen Fiskvik,Skatval.)

14 "Det vart skifta helm i sengrom g te jul,og det vart hakka bar eller eine og havt på golvet til pynt."
(Karen Island,Frosta.)

15 "Om Sjulsmessda'n mått kvinnfolka hakk ei full teie med lysgrönt bar fer å strö på gölvet innå stuggun.Nå'm stads brukt dem å bärre in helm fer å strö utover stugugölve,og ni den helma lög demhatta te juldags.På matstugölve strödd dem hakka eller råppå einbar.Te jul mått det byttas både helm og klea ti all sengrom.
J.A.Hagerup,Frosta.)

5.
"Om julekvelden ble det lagt bar på golvet, og kvite duker på borda. Det ble også skifta halm i sengene, og klærne ble samtidig vaska. (Marie Krog, Frosta.)

16

"De hakka bar og la på golvet, og det ble skiftet halm og sengeklær. (Johan Hellen, Frosta.) 84 år.

17

"Etter at vi hadde vaska og skura stuggugölve, hakka vi bar og strödde på. Vi la så på halm til slutt. Julkeldsnatta låg vi på stuggugölvet alle sammen. Det for så ofte folk som röva. Dem tok alt dem kom over. Men når vi va mang som låg sammen, föla vi oss sterk, og röveran våga se itj te å stela. (Lorine Olderet, Frosta.)

18

"Dem ha hakka bar eller sand på golvet. Dem bar helm inni stuggu julaftan som dem låg ti om natta. Dem sa at dem "bar in julg". Om mærrån bar dem ut hælmen igjen.

19

(Johanarnt Mostad, Frosta.)

"På golvet vart det strödd hakka bar og einer. I sengrom vart det bytta halm og rein klede.

20

(Mette Einarson, Frosta.)

"Etter julvask i gang og stover, vart det i regelen "bara".

21

Korthoggi granbar eller eine vart dryssa utover golvet. Lukta av baret saman med lukt av nyhoggi granved bak tasiomnen gjorde det koseleg og friskt inne.

(Jon L. Viken, Frosta 84 år.)

"På golva ha dem hakka barvog eine, i jula, og om julkveln bar dem in helm som dem ha på gölvet og låg ti om natta. Om juldagsmærrån bar dem ut hælmen igjen.

22

(Henriette Olden, Isen.)

Golvvet vart pynta med hakka bar, og det sköll liggi urört heilt te anndagsmærrån. Da kann dem bytt ut hves dem villa. (Gine Brenne, Skogn.)

23

"Vi hakka bar å ha på gölve julkveln. Baret mått værrå finhakka." (Tella Nestgård, Skogn.)

24

25

"Det skoll vaskas både i fjös og stall, og over alt i stuggulåna. Når det va rundvaska i fjösi, og julkveln kom, skoll det ströas hakka eine på fjösgölve."

(Ola Bamberg, Levanger, 89 år.)

26

"Inne i stovehusa vart golva strödd med einer og bar. Sume stader bruka dei halm på golva og. Det vart skifta halm i sengene til jul, og likeeins hadde dei ekstra sengeklede som vart bruka berre i jula.

(Dorthea Jensen, Skogn.)

27

"Trekvite golv brukt dem "å Bar" d.v.s. dei hakka granbar og ströyde utover ." (Nikoline Myhr, Skogn st.)

28

"På stuggugölve vart det strödd hakka bar, og i sengern skifata dem helm. Det mått vårrå hagerhelm."

Boje Myhr, Skogn.)

29

"Halm og klea vart skifta i all' sengrom, og ny og rein klea vart lagt på i stan. De best og nyest skinnfellean vart ti i bruk, men så snart jula va gått, vart de gamlan

30

ti i bruk igjen." (Oline Troset, Skogns Markabygd 76 år.)
"Julkveln bar dem helm på gölvet, og det vart bytta halm og kles i all sengrom." (Anna Ronglan Skogn 84 år.)

31

"Dei pynta med papir og bar. Dei skifta halm og klede i sengene. Ingen måtte ha same sengekleda i jula som elles."

(Julie Hjemstad, Skogn.)

32

"Julekvelden ble det båret inn halm. Halmen ble hatt på stuegulvet. Den skulle vere tilnå ligge i julnatta. Juledagen ble halmen båret ut, og dersom det da var mye halm igjen, ble det et godt år. Dersom det var lite korn ble det dårlig år." (Anna Gjermstad, Ytterøy.)

33

"Dei hakka granbar og eine og strödde på golvet for å gjera det festleg. (Ellinga Tiller, Verdal.)

34

"På golvet vart det hakka bar og eine julekvelden, fer feat det skulle lukte reint og godt."

(Jon Helmo, Helgådalen, f. 1853.)

Verdal

2180

"Til jul hakka dei gjerne eine og hadde på golvet. Dei

35

skifta når to-tre dagar var gått. Til jul vart det oppreidd ei seng ekstra, om det skulle koma nokon. -"

(Ole Foseng, Leksdal i verdal)

"Julaftaskveln bar karfolka halm på golvet, og da skulle alle, både store og små, ligge i halmen. Halmen ble liggende på golvet til annen dag jul. Da ble den sopt opp og kastet i grisebingen." (Petra Bye, Vinne i Verdal.)

36

„Da morfar var ung bar dei inn halm og hadde på golvet julekvelden. Ungdomane låg på golvet julnatt og "våkka" for å passe jullysa. Dei skulle brenna heile natta. Ein

37

gong hadde dei somna frå lysa, og da dei vakna hadde eit brunni nødø og brent ein kors i bordet. Seinare kom skikken å stø hakka bar og eine på golvet. For når golvet var kvitskura var det festleg med grønt på, og golvet heldt seg lenger reint!" (Gudvor Grunnan, Vuku, Verdal!)

"Om julaftan vart det hakka bar og strödd på golvet."

38

(Pauline Austad, Röra.)

"Og i stallen blir hestane pussa godt julaftan, og bar og einer blir hengt opp i krærne. Da blir det jul i stallen og. (Ragnar Austad, Röra i ein stil 1949.)

39

"dei rundvaska ikkje i fjös og stall til jul, det gjorde dei om sumaren. Men det vart pussa likevel der til jul og. Det var vanleg å pynta i fjöset med einer. - På Golvet i inhusom strödde dei hakka bar, mendet var finast med einer. Det avrø elles ikkje mykje ekstra pynting i stovene til jul. Det vart alltid skifta halm og klede i sengene. (Elmar Wibe, Röra. Född på Övre Rol 1865.)

40

"På dei kvitskura golva hadde dei hakka granbar. Dei bar det inn i kornsålar og ströydde det ut over golva."

41

(Jon P. Salberg, Röra.)

Julaftan drog dem inn korn ferva ha på gölvi julnatta.

42

Nå'n stassa brukt dem å klöpp opp bjönnmässå å ha på

42

gölve. Om natta te juldags låg dem i gölvi i hælma, fer at dem skoll ligg likens som Jesusbarnet lå i krubbån. Julda' smårån vart hælmen utberri, og da såg dem vel åtti om det va nå kann ponn bordi. Fer hves det va my kann vart det bra år, va det lite vart det dårle år.

(Kristine Røvik, Inderøy.)

43

"Halm vart strödd på golvet, men ikkje alle stader, det vart og brukt hakka bar og einer. Baret og einen brukte dei for at det pynta opp, og så vart det så frisk ei lukt. Halmen vart liggjande til andagsmorgonen.

(Ole O. Wist, Inderøy.)

44

"Dem ha fint, grönt, hakka bar på gölve julkvell'n, fer de veit, gölva va itj' måla för. Serle i finstu'n mått' det vårrå bar på gölvi. Elles vart det itj' pynta nå viar istu'n för, og jultre fans itj'."

(Karoline Heggås, Inderøy.)

45

"Om julkvel'n bar dem in hæl og la på gölve i stu'n. Fer det meste bar dem ut hælmen igjen julda'n. Dem skifta ny hæl i bonstran. (Anne Marie Rol, Inderøy.)

46

"På gölvi brukte dem og hakka bar, og delvis hæl som vart uthavt andagsmårån." (Margrete Letnes Inderøy.)

47

"Dem bar in hæl og ha på gölve julkveln. Om natta låg dem i hælma. På gælom der dem ha hesta, låg kalkan i hælma og pussa massengsällån, så dem skoll vårrå blank og fin te dem skoll kjörvåt kjerka juldån. Hælmen låg in te andags, da hakka dem bar å ha på golvet i stadån.

(Nikolai Vist, Inderøy.)

48

"Når julkvelln kom, va gölve i stu'n kvitskura og påströdd eine. (Marie Kvam Inderøy.)

49

"Dei hakka eine og strödde på det sanskura golvet til jul. Det gjorde dei fordi det ikkje skulle bli så mykje far etter dei når dei gjekk. Einen låg med jula vara. Dei byta halm i allessenger til jul. Halmen vart bytta til St. Hans og til jul. (Julie Grønnesby, Sandvollan.)

"Når dei i eldgamal tid brukte jorngolv strödde dei halm på, men når tregolva kom vart det helst hakka eåner. Dette vart gjort fordi det skulle vera meir högtideleg.
(P.Ferstad, Sandvollan.)

50

"Ætti dem ha vaska bar dem in hælme og ha på golvet. Det va fer å ligg ti om natta. Dem fletta hælme og hengt opp og det kalla dem hælmeska. Dem såg ætti om hælmen va lang, og dersom hælmen va lang, så vart det godt konnar.
(Jon Örsjödal, Verran, 70 år.)

51

"Alle skulle ligge på halm i golvet julnatta. Det va fer å minnas Jesusbarnet som låg på strå julnatta.
(Karoline Bögeberg, Leksvik.)

52

"Dem hakka eini eller bar å ha på gölva."
(Jon Brandsægg, Sparbu.)

53

"Dem ha in hælme, hakka bar og eine og ha på gölva julkveln. Det va skikk å liggji ti denne julnatta. Tredan i jul'n vart hælmen havt ut. Dem bytta hælme i sengrom og bytta fella. Dem pynta med granbar.
(Marie Elnan ?Sparbu.)

54

Dem pynta men granbar, og elles hengt dem opp åkle på veggjin. (Johan Aunan, Sparbu.)

55

"Julnatta hadde dei halm på golvet og låg i han. Dei låg ikkje i sine egne senger fordi dei tykte det fylgde meire högtid med å liggja i halmen. Halmen vart liggjande over jula. Det vart byta klede og halm i sengene til jul.
(Anna Holde, Sparbu.)

56

"Det vart hakka bar og havt på gölvet julkvel'n."
(Kristian Susegg, Sparbu.)

57

"Ikkje så lite arbeid var det å bera halm utover golva til jul, men dette arbeidet vart gjort med omhug. Litt seinare i tida vart det brukt hakka bar i staden for halm.
(Gorun Eline Brantzægg, Sparbu.)

58

"Dei hadde eine eller granbar på golvet julekvelden, og dei kunne og ha på kråkfot." (John Oksvoll, Sparbu.)

59

- 60 "Det lukta friskt granbar somvar småhakka og ströydd
utover golvet.(Åshild Salberg,Sparbu.)
- 61 "Når dem ha vaska i fjöse,pynta dem der og.Det vart hengt
opp bar på veggjin,og strödd bar på gölvet.Det skull v
vårrå så fint som inni ei stuggu der.
(Ingeborg Hove,Sparbu,82 år.)
- 62 "Når dem ha vaska pynta dem golvet med kråkfot,hakka
bar eller eine.Baret hakka dem med skjærkniv.Julaftan
vart det berri in hælhog lagt på gölve,som ongan lå å
rulla se ti.Hælmen bar dem ut igjen juldagsmårrån.Om
nyårsdan skull dem sjå etti om det låg att nå hæl på
på gölvi.Dersom dem fann kann,vart året som kom godt
honnår.Det skull skiftas hæl i all sengra til jul."
(Berntine Rønning,Sparbu.)
- 63 "Når gölvet va kvitskura,va det högtideleg å ha hakka
bar på gölvet julkvel'n.Det kann å vårrå pynta med bar
elles i stu'n.Men mest högtid var det når jultreet kom."
(Ingeborg Hove,Sparbu.)
- 64 Det vart hakka bar på golvet til jul,og det vart pynta
med mangleta ty.Det vart pynta i kvart rom i huset,og
tenarane pynta kvar på sitt rom.(Morten Susegg,Henning.)
- 65 På golvet hadde edå dei hæl eller finhakka bar.Hves
dem fann kann under bordet,vart det iallefall moge korn.
(Ola Österås,Henning.)
- 66 I fjöset pynta vi med granbar over dörin og vindaugån,
og på gölvet la vi nå'n bartuå.(Ei bartu' var "Skurkost-
en"som dei skura golvet med.)(Helene Leren,Beitstad.)
- 67 "Når dem va ferdig med vaskinga hakka dem bar og strödd
på golvet.Dem som ha råd te å bruk hæl, ha gjern' det
på golvet julkvelden.Når dem samla ut hælmen,såg dem
ette om det ha röddi uttu åå kann,og fann dem da eit
kann med my' mat ti,så va det tegn på et godt år.
(Rolf Solberg,Beitstad.)

Det va brukeli å ha bar på gölve te jul för. Dem bruka å
bytt hælme i bønstran' i julkvel'n. (Martin Hylden, Beitstad.) 68

Dem hakka hælme på gølvet julkvel'n, seinar' brukt dem
eine. (Signe berre, Namdalseid.) 68a

Dem hakka bar og strödd på gölva. (Julie Staven, Namdalseid.) 69

Sjulsmessda'm hakka dem bar og ha på gølvet.

(Hilda Aunet, Kvam.) 70

På gölve i stu'n vart det strödd hakka hælme eller bar. 71

Omkreng veggjin pynta dem med barkvesta og krona som

dem stelt te tå hælme. (Liv Mälmo, Kvam.)

"Om julkvel'n ha dem finhakka granbar på gølvet. Ny hælme
i bonstran ha dem te kvar jul. (Karen Strand, Snåsa.) 72

"Dem strödd hælme eller finhakka granbar på gølvet.

(Ingebr. Steinkjer, Snåsa.) 73

"Fera pynt hengt dem opp eit kvitt lakan ovafer lang-
bordi. Dem bytta hælme i all bonstran." (Marie Lindnes, Snåsa) 74

"I fjöse vart det lagt på granbar framfer fjösdöra jul-
kvel'n, og atmed der dem ga ky'm foret."

(Karen Mona Snåsa, 89 år.) 75

"Julkveln skull det hakkas riktig fint bar og haas ut-
over gølvet. I hi hauld fertæld at riktig langt tebakere
brukt dem hælme på gølvet julkveln, men det hi itj' verti
brukt i mi tid. Det va måddå det va berre jordgölv det va
brukt. (Marit Brovoll Snåsa, 85 år.) 76

"Når julkvel'n kom så hakka dem bar og strödd på gölva.

(Ingeborg Aspnes, Snåsa.) 77

"Å strö hælme på gölve vart kanskje gjort rikti gammelt
attett', Men itj det nokon veit. det sist 80 åra."

(Martin Bjerken Grong.) 78

"Stua var pynta med bar og heggerstää, som va symbolet på 79

årets avling. På gølvet vart det mykje godt brukt og brei
ut hælme, som vart kalla julkhælme. Hælmen skull ligg heile
jula, og julkvatta måtte all folka i huset ligg på gølvet
i julkhælmen. (Ivar Bye, Grong.)

80 "Dem ha bar på golvet julkvel'n, ellæs vart detbitj
pynta nokå i stu'n. Ny helm i bonstran mått det vârrå te
jul. (Nikoline Nilsen, Overhalla.)

81 "Fer omlag 120 år sea vart det om jilkvel'n barri in
Håkå bygghalm som vart brædd utavet stugolvet i stu og
kjökken. Julhalmen vart barri ut nyårsaftan. Senghalm og
sengklei vart skifta i all' senger julaftan.
(Peder Brønbo, Høylandet i Namdal.)

82 "Julkveln bar dem in halm og ha utover gölve. Den vart
utberri juldagsmårrån, og da va'n som regel så sundtrödd
at det va berre mådd. Hves dem fann kann utover gölve
ette hælmen va utberri, og serleg hves det va stort og
fyldig, vart det godt år. (Jakob F. Villa, Flatanger.)

83 "Om julkvel'n strödd dem hæl på stugölve. Vi ongan låg
i hælmen om natta. Hælmen vart utsopa juldagsmårrån.
(Oldine Holvik, Fosnes.)

84 "På gölve ha dem halm som dem låg ti om natta. Fann dem
kann ponn bordi, varsla det godt år, fann dem itnå, vart
der oår. (Erik Lund, Kolvereid.)

85 "Om julkveln sopa dem halmen av golvet i stua og strödde
på granbar. På veggene skulle det og henge bar, Bordet var
pynta med lys. (Lorents Skei, Leka.)

86 "I alle rom skoll det brinn lys heile julnatta. Og da
skoll det bærast inn halm og reiast over heile golvet,
og i enkelte bögdj låg dei i flatsenger over heile gölvet
julkveln, både husbondsfolkji og tjenerån, fer i sengrom
skoll julsveinan ligg. det va om å gjerra å verra te vens
med dem. (Lornts Skei, Leka.)

Nord-Trøndelag og

Jula 19

Nr. 155

JULA OG DEI USYNE

Av høgskulelærer Gudmund Leren

Gamle folk fortel at det var meir høgtid med jula i gamle dagar enn i vår tid. Ein av grunnane til det var at dei heldt så strengt på dei gamle skikkane. Dersom ein ikkje heldt seg til skikk og bruk, kunne ein lett koma i konflikt med usynlege makter, og desse usynlege hadde makt til å føre ulukkø over garden, eller kaste sjukdom på folk og fe. Denne trua er eldgamal, og vi rører her ved kjernen i dei gamle juleskikkane. Dei fleste av dei har vorti til av omsyn til vætte og usynlege skapningar som ein ikkje såg, men som ein likevel visste var til. Det hendte forresten ikkje så reint sjeldan at folk som hadde evne til det, såg både dei underjordiske og dei døde.

Tryggjast var ein difor om ein heldt seg til det som hadde vore skikk og bruk frå gammalt. Dei gamle juleskikkane som vi i dag tykkjer er så morosame, var såvisst ikkje laga for moro skuld. Nei, det var alvor bak dei, og helst låg dei vel som ei tyngsle over det daglege livet. Det var råd gjerdar som dei gamle tok for å verne seg og sine mot usynlege makter og allslags vondt.

Etter gamal tru var det to gonger i året alle desse usynlege maktene kom nær inn på menneska, og det var kvar gong sola snudde, ved sommarsolkverv, St. Hans eller Jensvukka, og ved vintersolkverv, d.v.s. ved juletider.

Løssi Langnatt

Heilt fram til vår tid har det vori vanleg tru at lengste natta i året fall på den 13. desbr. Med det same sola snudde Løssinatta, hende det mange merkelege ting ute i naturen, m. a. kunne husdyra snakke den natta. Kjent over heile Trøndelag er samtalen mellom kua og verren. Kua beit i beset og sa: «Løssinatta lange». — «Ho e lang som tre», svara verren. Ei kone frå Snåsa fortalde meg ein gong at einkvan hadde våga seg ned i stallen kl. 12 Løssinatta. Da snakka ein av hestane til ein annan: «Ka du hi tenkt dæ te med du, når det li på nyåre?» (Og den andre hesten svara: «Det føst æ ska gjerrø, e å dra håsbån åt graven». Olav Duun har på ein meisterleg måte skildra den trollstemning og uhygge som fylgde

herja som verst Løssinatta. I Welhavens dikt har toget av usynlege som dreg fram gjennom lufta, fått namnet Oskårsreien; men i Setersdal snakkar dei om Løssifara.

Småkallan

Dei underjordiske, eller småkallan, som dei gjerne heiter i Trøndelag, var tilstades overalt ved juletider. Og det kunne straffe seg dersom ein ikkje tok omsyn til dei eller fornerma dei på eitkvart vis. Dei gamle slo aldri ut vatn utan å seie frå: «Tvi-tvi! Ha dokk onna!» Dei bar graut på låven åt småkallane julkvelden, og det lønte seg ikkje å spare på smøret eller sukkeret på den grauten.

Lysset var viktigaste verneråda mot alt dette trollpakkjet, dei tolde ikkje lys og eld, og heller ikkje slikt som var tillaga med eld. t. d. stål,

øksa på stabbin og støttingjen akkorat mot sjulveggja». (Verdal).

«Det skol sopas og ordnas på lava og i nausti te jul». (Inderøy).

Dei sopa, feia, vaska rundt like til fjøs og stall, sandskura golva, pussa dombjellkransen og alt av kopar, massing og sølv så det skein langan lei, smurde hestegreia, vaska køyretyet og styra på så det sto vel til. Til sist bar dei inn julhalmen.

«Når dem ha vaska og skura golve julkvel'n, stelt dem te en strokkhølji tå rughælm og la tilspennes utover golve. Og der låg dem julnatta». (Øvre-Kvam). «Ein gong æ va me' om far va vi in hos 'om Iver på Næssi. Det va sjusmessda'n, og kall'n ha nettpot berri in en stor hælmdongi som va lagt utover golve i et ganske tjøkt lag. Han Iver fortæld at dem ha ut hælm men anna'n». (Inderøy). «Ingen skoll ligg i seng julnatta. Dem låg ti hælm på stuggugølvi. (Hegra). «Ingen mått' gå i seng julnatta. Dem sat på stola og sov». (Inderøy).

Alle senger skulle såleis vera ledige, oppreidde med dei beste klede, og med ny halm i bonstrane. Dei usynlege gjestene skulle iallfall ei einaste natt ha høve til å liggja i ei skikkeleg seng. Alle dører skulle vera ulåste julnatta. Dei usynlege skulle ha fritt høve til å gå

inn kv. ikkje v. «Mat ta, fer heile flatbrø kvel'n. melt n (Verde Deri kniv, ikkje t bruk f ga», s «Di m gane I sa åt fortald øy.

Va:

Dei truleg kunne Var e vgger ga ju einkva bordet døy fe som j kanne «De sin, si ta me



og Inntrøndelagen

la 1950

UNLEGE

n ak-
tal).
lava
like
golva,
tt av
skein
, vas-
å det
n jul-
skura
te en
a til-
r låg
«Ein
in hos
mess-
rri in
gt ut-
t lag.
t hæl-
Ingen
m låg
egra).
natta.
Inder-
ra le-
e kle-
trane.
e iall-
til å
le dø-
a. Dei
il å gå

inn kvar dei ville. Dei skulle heller ikkje vera utan mat og drikke.

«Maten skoll stå på bordi julnatta, fer da skoll'e bli mat på bordi heile året». (Inderøy). «Osten og flatbrøe skol stå igjen på bordi julkve'n. Det va ferdi at det va i gammelt mé om at julgjesten kom». (Verdal).

Dersom det datt ned eitkvart, kniv, skei eller gaffel, måtte ein ikkje ta det opp. Einkvan hadde bruk for det. «Lett derre ligg, onga», sa gjerne dei som eldre var. «Di må itj sjå ætte denne!» Og ungane høyrde etter. «Det som a mor sa åt oss ongan, det va lov det», fortalde ei gamal kone på Inderøy.

Varsel og merke

Dei usynlege maktene var det truleg og som hjelpte ein så ein kunne få ein glytt inn i framtida. Var ein dristig nok til å gå utom veggen og sjå inn gjenom vindauga julekvelden, såg ein kanskje einkvan som sat hovudlaus attmed bordet. Han var «fæg» og skulle døy føre neste jul. Likeeins var den som julløse rann imot fæg. Ein kvinne og ta kjærastevarel.

«Den som villa sjå julkjæresten sin, skol gå in i eit mørkt rom og ta med sæ tre glas, eit med brenn-

(Framhald side 2)

Elda gamle kirke

— og litt fra dens historie

Og noen ord om kirkeflyttinga for snart 100 år siden

Om Elda gamle kirke finnes det bare få opplysninger. Gerhard Schøning har bare en kort notis om kirken og en liknende notis har også Lars Hess Bing i sin «Beskrivelse over kongeriket Norge». Bing skriver 1796 — opplysningene er fra 1787 — følgende:

«Ellen eller Elden sogn er anneks til Bedstad prestegjeld. Kirken er en liten trebygning med et tårn eller et slags spiir, stående ved gjestgivergården Elden og tilhører løytnant von Bjerling».

Mer har han ikke om kirken. Derimot utbrer han seg mer utførlig om sognets beskaffenhet og økonomiske muligheter. Og han har funnet, at disse muligheter er små, og at sognet i det hele er fattigt.

Han forteller at det omkring 1780 var 62 gårder i sognet. De beboddes av 65 gårdmenn — flest leilendinger av disse. Dertil var det 31 husmenn

Videre skriver han: «Kornavlingen er mislig, årlig ødelegges den på de fleste steder, enten delvis eller helt, av frosten på efteråret. Almuen må kjøpe det meste korn både til egen føde og til dyrene. Derfor er det også så ussel tiende fra dette sogn. I 1787 var tienden 3 tønner bygg og 61 tønner havre, for det meste beskadiget av frost. Småtienden var 4 skilling av hver gård og 8 skilling for hver ku på gårdene. Tilsammen ble dette 15 riksdaler. Husmennene betaler 8 skilling hver til kirken årlig. Dette beløper seg til henimot 2 Rd.»

Hadde Hess Bing ikke så mange ord om selve kirken, så var det noe annet i kirkens nærhet som hadde tiltrukket seg hans oppmerksomhet. Det var det han kaller «kjempehøiene». Andre hadde skrevet om dem før ham. Og indirekte peker de også mot ting som vedrører kirken.

Bing skriver: «På gården Eldens marker sees mange kjempehøider og en dommerplass med en stor stein i midten og 8 mindre steiner i en krets omkring. En kilde er også straks ved kirken, og den har godt vann som aldri fryser om vinteren hvor koldt det enn blir, og er samme vann kaldt og sommeren». — Ja, der har vi den gamle karakteristiken av et eldgammelt kultsted.



løst æ ska gjørre, e a tra nasban
 åt graven». Olav Duun har på ein
 meisterleg måte skildra den troll-
 stemning og uhygge som fylgde
 Løssi Langnatt i opningskapitlet til
 «Juvikfolket». «Folk sit med hare-
 hjarta opp i halsen, sit og hakker
 tenner og bit i det: goveitra rullar
 stein oppi fjellet, småkallane spring
 og trampar kring veggene, det slam-
 rar og lét all stads, kven er det
 som vil gå på lemnen den natta,
 eller åt nauste?»

Trua på at vi hadde lengste natta
 i året den 13. ds. skriv seg frå ei
 tid da dei hadde ein annan kalender
 enn i dag. I slutten av det 12. år-
 hundre fall solkvervet på denne da-
 gen. Og enno i dag kan folk min-
 nast at det vart sagt: «13. desbr.
 va støttast da'n i åri. Ætti den tid
 såg ein mån på dagja .Han vart
 i haniføtt lenger fer kvar dag». (In-
 derøy).

I det heile er det i trøndersk fol-
 ketru omkring Løssi Langnatt lite
 som minner om Santa Lucia, — den
 heilage Lucia som dei syng om for
 turistane på gondolfoerdene på ka-
 nalane i Venedig. Ho som leid mar-
 tyrdauden på Sicilia 300 år e. Kr.
 Legenden fortel at ho vart ståande
 uskadd på det brennande bålet ,og
 den katolske kyrkja fastsette at
 hennar helgendag skulle høgtidast
 den 13. desbr.

Meir truleg er det at folketrua
 har samanheng med ei eldre Løssi,
 — fyrste kona hans Adam. I boka
 «Den fjerde nattevakt» nemner Jo-
 han Falkberget fylgjande: «— —
 de underjordiske Lossi, Adams før-
 ste hustrus etterkommere», og dr.
 E. Støren fortel om ein bondemann
 på Hølonde i Sør-Trøndelag som
 var ute og skyssa presten. Så møt-
 te dei ein av dei underjordiske. «Kan
 presten si meg ka det va for nå»,
 sa skysskaren. «Ja, det var en av
 Lucies barn», svara presten. Trua
 på denne «Adams første hustru»,
 Lossi, kan vi fylgja til Danmark
 der ho heiter Lillis, vidare til he-
 braisk språkområde, der ho ber
 namnet Lillith, og så til babylonsk
 og sumerisk språkområde, der nam-
 net hennar har fått forma Lita, —
 og det tyder mørke — natt. I øster-
 landske myter blir det fortalt at
 fyrste kona til Adam var vel iv-
 rig etter å fylgja Guds påbod om
 å «oppfylle verda» med etterkomar-
 ar. Desutan var ho ikkje snill mot
 mannen sin, og det vart skilsmål,
 det fyrste i verda. Men Lillith si-
 ne barn var fødd før syndefallet,
 og kunne ikkje døy. Dauden kom
 inn i verda med syndefallet. Men
 dei kunne heller ikkje setjast likt
 med menneska, og så fekk dei til-
 vist sitt rike under jorda og vart
 til dei underjordiske. Denne Løssi
 og hennar ætt er det truleg som

Lyset var viktigaste verneråda
 mot alt dette trollpakket, dei tolde
 ikkje lys og eld, og heller ikkje slikt
 som var tillaga med eld, t. d. stål,
 tjuru og salt. Eg nemner i fleng nok-
 re av dei mange rådene som dei
 gamle hadde for å verne seg mot
 småkallane og onde makter, og som
 etter kvart hadde vorti til fast
 skikk og bruk rundt i bygdene:

«Julløse skol brinn heile julnatta,
 og det skol itj sløykkjas eller rø-
 ras. Va det nå'n som va så uheldig
 at dem budd sæ te å tenn på i anna
 løs eller noko anna med julløsi, så
 song dem ut gamlingan': «Itj rør
 julløse! Finn dæ nå anna å tenn
 på med». (Inderøy). «Stubban' tå
 julløsi brukt dem i fjosi. Dem
 droyft 4 dråppåa over krysse på
 ky'm, te vern mot di onde». (Ver-
 dal). «Dem la stål fer all' dørin.
 Det konn' vârrå en hâmmâr, i øks
 en kniv eller i sag». (Inderøy).
 «I fjosi sett dem opp stål over all'
 dørin. Det va gjernast skjurrua og
 ljåa dem brukt te di». (Ogndal).
 «I jul'n mått' det vârrå øks i all'
 rom der det falas folk». (Øvre-
 kvam). «Det sist en far kom in
 med var øksa som skol ligg ponn
 sengjen, fer stål va en god teng å
 ha in dersom det skoll kom på nå».
 (Verdal). «Det fost dem gjord jul-
 dagsmârrån va å kast en stålkniv
 ut. Dem villa jåggå vekk all troll-
 domen». (Beitstad). «Over utdørin
 måld dem tjurukorsa julkvel'n Det
 skoll vârrå te vern mot onde ån-
 der». (Sparbu). «Dem la salt i aska
 julkvel'n, og juldagsmârrån ga dem
 ky'm salte». (Verdal).

Tuftan

Det var eldgamal tru at dei døde.
 dei som hadde stelt og styra på
 garden i framfarne tider, gjesta hei-
 mane og ætta si julnatta. Når dei
 gamle nytta ordet «tuftan'», så er
 det truleg at dei nettopp tenkte seg
 at det var dei som hadde hatt til-
 hald på tufta frå gamalt som var
 ute og for. Desse fedrane ville gjer-
 ne sjå at det var orden og velstand
 på garden. Da gav dei garden og
 folka der si velsigning. Og når ein
 kvar jul venta slike framande til
 gards, var det rimeleg at ein sette
 alt inn på at det skulle vera vel-
 stelt og triveleg. Eg har lagt mer-
 ke til at dei gamle var sværande
 nøye på at alt som fans på garden
 skulle vera reint, heilt, på plass og
 i fullt brukbar stand.

«Øksin skoll vârrå fasthauggji ti
 stabbin, all reiskap og verkty skoll
 vârrå på plass». (Øvre-Kvam).

«Alt mått' vârrå i orden og på
 plass til jul. Ha nå'n lånt en ver el-
 ler i klokken', så mått'n iallfall
 brenge heim te jul. Så mått'e pas-
 sas på at all reiskap va på plass,

No kjem det store englek
 frå ljose himmelsalar,
 med bod um frelsar'n fœ
 høyr engelen som talar:

«No er dykk fødd ein fr
 de lett kan honom finna
 I Davidsbyen føddest ha
 i krubba ligg han linda!

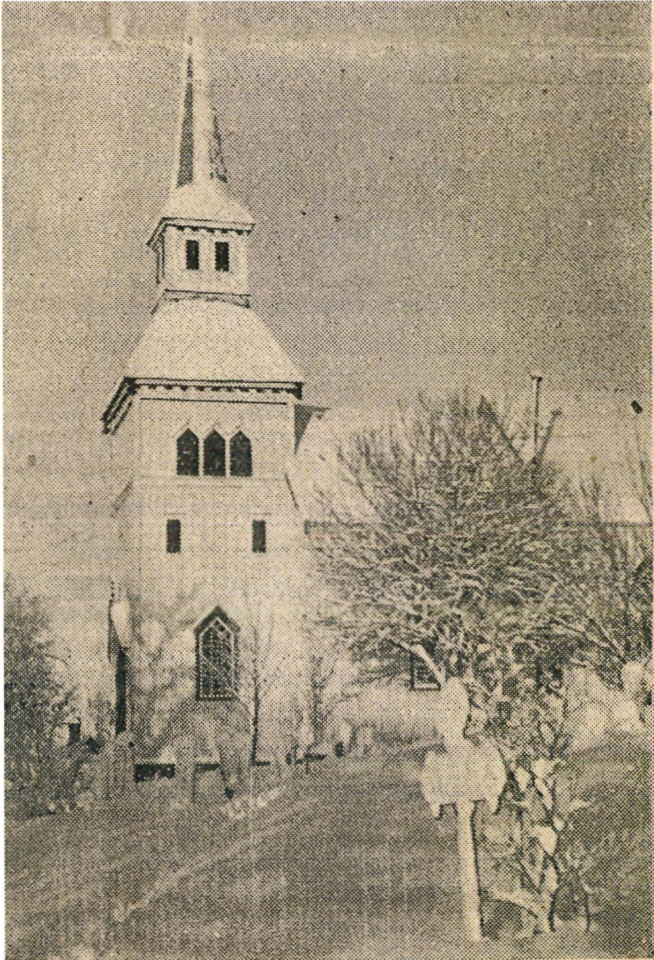
Då kling ein lovsong klo
 frå tusund englemunnar,
 ein takk til Gud frå kva
 som etter frelsa stundar.

No renn ein dag so ljøs
 for Adams fallne søner,
 som venta sårt i mange
 no fekk dei svar på bøne

Klin
 frå
 Ton
 til :

Bildet syner Ås kyrkje på





Jol

Et store englekor
 i himmelsalar,
 som frelsar'n fødd på jord,
 som som talar:

«Kj fødd ein frelsarmann,
 som honom finna!
 som en føddest han,
 som og han linda!»

«En lovsong klokkeren
 som englemunnar,
 som Gud frå kvar og ein
 som frelsa stundar.

«En dag so ljøs og klår
 som fallne søner,
 som sårt i mange år,
 som i svar på bøner.

Du signa sol frå Betlehem,
 som lys over vide verdi!
 som Vis fram til veg åt alle deim
 som som vinglar vilt på ferdi!

Og vegen gjeng til krubba trong,
 som der er det store under.
 som Bøyg dine kne, syng høgt din song
 som i desse sæle stunder.

No kling eit ære vera Gud
 som som gav oss jolegåva!
 som Alt kristenfolk i nord og sud
 som vil Fadernamnet lova.

So held me herleg jolefest
 som i vinternatti myrke,
 som og Jesusbarnet er vår gjest
 som i både helg og yrke.

Kling joleklokker, høgt og fritt
 som frå tårn i by og grender!
 som Ton englesongen ut på nytt
 som til alle heimsens ender.

Chatrinus Finsaas.

Ås kyrkje på Namdalseid



me vamm korst og somme...
 der har vi den gamle karakteristik-
 ken av et eldgammelt kultsted.

— At Elda kirke sto på dette sted i reformasjonsåret, 1536, vet vi. Navnet sees i dette hundreår å være snart Elda og snart Eldu. Professor A. Chr. Bang nevner den bare så vidt i sin «Den norske geistlighet i reformasjonsårhundret». Men at det har stått kirke der på stedet lenge før 1536 — trolig meget lenge før — er de vel ikke tvil om. Beskrivelsen av Elda som gammelt tingsted (Dommerplass), har vel sammenheng med stedet som kultsted, som før nevnt. Kanskje helt fra hedensk tid. Og på slike kultsteder ble det etter kristendommens innføring bygd kirker så snart man rakk å få det gjort.

Presten Elias Heltberg ble 17. mai 1721 utnevnt til sokneprest i Beitstad. Han tiltrådte 8. mai 1722. Enda tilhørte prestegjeldets tre kirker kronen. Men året etter, 1723, ble kirkene solgt til rådmann Holst i Trondheim. Det ble da foretatt oversyn (besiktigelse) over kirkene og deres inventar. Ved Elda kirke er der så visst ikke meget ruvende, hverken hva selve kirken eller inventaret angår. Om inventaret heter det:

- Kalk og disk av sølv.
- 2 messeskjorter (gamle begge)
- 1 messehagel.
- 1 alterduk.
- 2 mindre klokker.
- 1 gammel salmebok.

Ved dette oversyn ble også anført kirkens inntekter og contribusjoner (skatter eller årlige faste utgifter). Inntektene var de vanlige 8 skilling og skatt av 17 kuer.

Forts. 3. side.

Steinkjer i eldre tider

Omkring 1750 var Steinkjer ikke rare greier til sted å være ifølge «Efterretning om Inderøens Fogderi». Det heter bl. a.: «Men Steinkjer hår dog endnu saa meget tilbage af sin gamle anseelse, at det kaldes et Ladested, hvortil de omliggende Præstegjeld saasom Støed, Sneaaasen, Ungdalen og endel av Bedstaden henbringer de Vahre som de kan have at afsette i Trondhiem. Dette Steinkjer er i Historien Bekjent at have i de ældgamle tiider Været en Kiøbstad, og så meget meere Mærckværdig som det formedelst de der endnu befindende 12 Steene, hvor af de 2de for den Eene Ende er noget Høyere end de andre, sluttes at øre Ting og Høyest Ret, i de Ældgamle Tiider her er betient, førend Nidaros ellr Trondhiem ble bygt, hvor det siden blev holden».

JULA OG DEI USYNLEGE

(Framhald frå side 1.)

vin, eit med melk og eit med vatn. På mednattstimen skol det kom ein in og ta eit av glasa. Tok'en brenn-vine, vart ð en drekkar, tok'en melka vart det en snill og bra mann, men tok'en vatnet vart det berre fattigdomen». (Leka). «Den som villa sjå kjæresten sin skoll sprong tre gong rangselt rundt stu med turru i handu. Treddi gongen skoll kjæresten vis sæ». (Namdalseid). «Dersom ein gjekk på ein korsveg bl. 12 juldatta og beit ti i brystykkj' så skol ein få sjå kjæresten sin».

Dei var og ivrige eller å oja korleis avlinga vart i året som kom. «Dem leit ætte konna ponn bordi juldagsmærrån. Det skoll vårrå i konna fer kvart menneskj. Ves dem va mata, vart året godt, va dem tom, så va det uårskonn. (Inderøy). «No, onga, må 'di sjå ætte om di finn konna ponn bordi», sa gjern' en far åt oss. «Konn?» sa vi. «Vi finn da vel itj konna ponn bordi!» «Ja, — finn dokk itj konna ponn bordi, så veit vi kolles åre bli», sa'n far. «Kvar julkveld skoll ein gå åt fjosi og sjå ætte kolles ky'n låg. Låg all ætte såmmå lei, og på såmmå si, skall'e bli lægd i konnåkrom, men lægdå vart grei. Låg ei hit og ei dit, vart det toll-lægd, men sto all ky'n, vart det stanengskonn». (Inderøy). «Store snøfænger i gålu og ront husa varsla om store konnkast». (Øvre-Kvam).

Julgeita

Mellom dei mange vætte som gjes-ta garden ved juletider møter vi også julgeita og juldokkjen.

«I jul'n skremt dem ongan med julgeita og juldokkjen. (Øvre-Kvam). «Mang' klædd sæ ut som geiter, kasta over sæ en gammel skinnfell, sett på sæ honn og sto attmed i næv å mækra». (Inderøy). «Dem ha nå dem kalt juldokk-gåing. Dem klædd sæ ut fleir i lag, og kom in hos folk mett på natten. Da mått gårdsfolkji opp og i det minste skjenk en dram. Sålles konna dem gårdfårrå». (Øvre-Kvam).

Dei trudde at julgeita kom nærare og nærare garden etter kvart som jula nærma seg. Til slutt kom ho heilt inn i husa. Ho heldt til på låven, i kornstålet, men fyrst og fremst i vedsjuli. Vedsjulet måtte vera heilt fullt av ved, elles heldt julgeita til der. Og enno er det man-

din julda'n, å fjerin julannda'n. Hann som kom julannda'n kalla dem Casiaamonn Gardstaur. De anner trien heita: Homann Hukkudala, Jærtmonn Fiscin å Taastein Sjøla».

Den eine av desse er også kjønt på Inderøy og Sandvøllan:

«Med dem holl på med julva konna det treff in dem fekk sjå'n Gållåmonn Gardstaur eller julgeita; fer dem holl te i sjuli nætt ferre jul. (Sandvøllan). «Når folk kom frå kjerka julda'n skol dem ha kjøtt. Det vart fost sett fram eitt fat med kjøtt; men det måtte ingen ta av. Så vart det sett fram enda eit fat. Det fekk dei ta av. Om dei tok av det fatet som fyrst vart sett inn, så kom han Gållåmonn Gardstaur». (Inderøy).

Denne Gållåmonn Gardstaur er ein mykje interessant mann. Namnet tyder på at han må ha vori umåteleg tunn og mager, — som ein gardstaur, og mykje tyder på at vi her har for oss ein personifikasjon av svolten. Han er såleis i slekt med Smal-Hans. I oppteikninga ovanfor frå Inderøy kan kanskje fyrste kjøttfatet tydst som eit offer til Gållåmonn Gardstaur for å verne seg mot svolten.

Eg skulle setja stor pris på å få nokre ord frå alle dei som har høyrte om denne merkelege mannen.

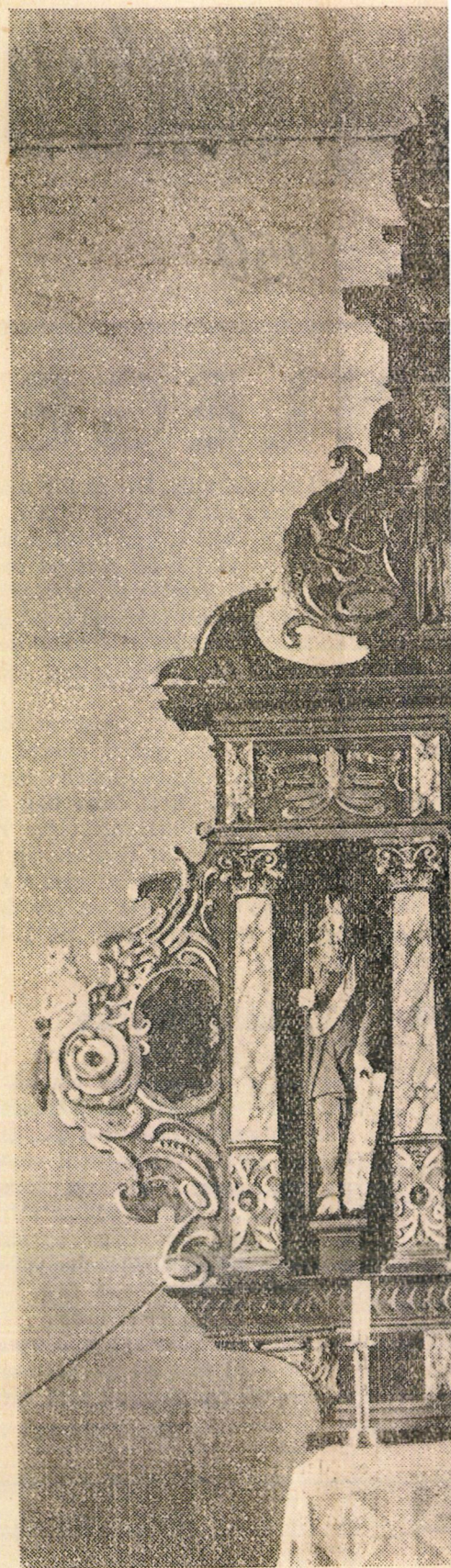
Mellom anna ville det vera interessant å finna ut kor stort område mannen er kjent frå. Hittil kjenner eg han berre frå oppteikningane ovanfor.

Jerusalems skomakar

Eg høyrde ein gong ein mann i Øvre-Kvam fortelja denne saga:

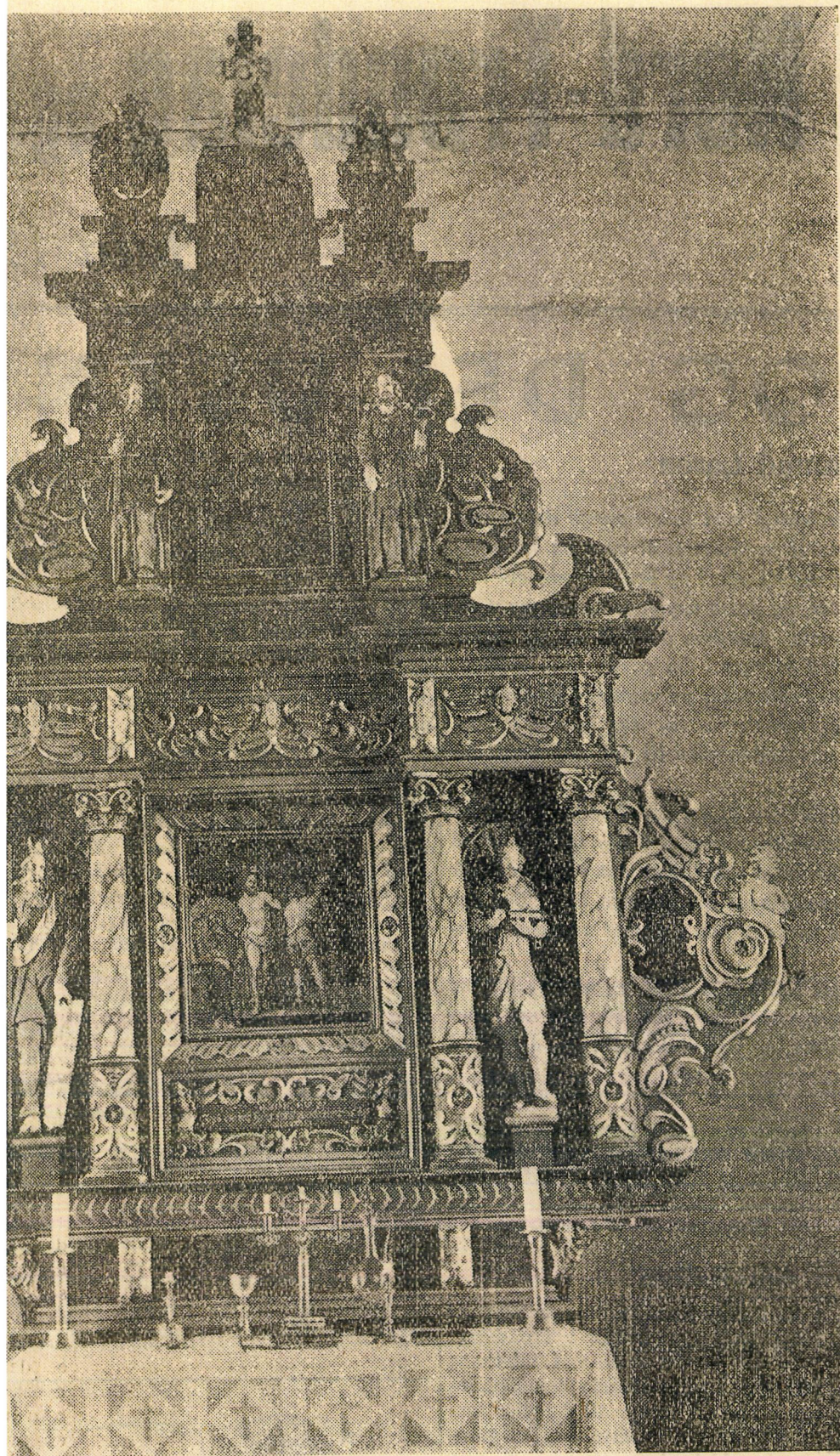
«Det va ein julaftan æ kom uttu fjosi. Da såg æ det var en kar med en sekk på ryggja som gjikk inn kjokkenleia. Æ gjikk in fer å sjå kem det va. Men æ såg ingen, og ingen tå dem som va in ha sjett nå'n fremmenkar. Men da skjont æ kenn det va. Det va Jerusalems Skomakar!»

Dette er ein trøndersk versjon av folkesegna om den evige jøden — Ahasverus. Det er få segnfigurar som er så ålment kjend i alle land som den evige jøde, eller Jerusalems Skomakar som han gjerne heiter i Trøndelag. Han er skildra i britanske, franske, engelske og



Altartavle

Altartavla i Mære kyrkja som Nord-Trøndelag Historielag si årbok paa en ny altertavle som er bestilt t hannem resterede paa den nye altert.



Altartavla i Mære kyrkje

kyrkja som ein ser her, er fra 1650 åra. Etter det prost Eik Nes fortel i elag si årbok for 1943 står det i kyrkjerekneskapen for 1649—50: «Betalt n er bestilt til kirken 50 Dir.» 1652—55: «Betalt Johan Billedhugger som

Det gamle skrinet i Håkkåstua

Litt kulturhistorie fra Sparbu

Av Andr. Strugstad

I omlag 20 år etter at formannskapsloven av 1837 var vedtatt og trådt i kraft hørte søndre Steinkjer til Ogdal. Og Ogdal var jo i mange år framover likestillet med Sparbu under en og samme kommune.

De kommunale styrer holdt som regel i den tid sine møter i Hågen Andreassens hus — «Håkkåstua» — i Steinkjer.

Bonde Erik Dahlum, Sparbu, var et par perioder i 50-åra bygdens ordfører. I 1838 satte han fram et forslag som ble vedtatt av formannskapet om at kommunen skulle besørge anskaffet et skrin til å oppbevare de henlagte dokumenter.

Snekkeren må antagelig ha utført arbeidet gratis, men ordførerens sønn, Ernst Dahlum, som påtok seg å ordne med beslag, gangjern, lås m. m., sees anvist en regning på 2 ort (kr. 1,60). Det ble etter måten et meget billig kommunearkiv, men så var det jo heller ikke større enn at en voksen kar godt kunne ta det under armen og bære det med seg dit han ville.

Etter at Steinkjer i 1857 var blitt egen kommune og likeså etter at Ogdal i midten av 80 åra ble skilt fra Sparbu og ble eget herred, ble Håkkåstua forlatt som motelokale. Men det vesle ærverdige skrinet ble stående igjen på loftet der inntil videre.

Elen Wibe som var hushjelp i «Håkka» besværet seg en gang over det bryderi hun hadde med å flytte på dette møblet hver gang hun skulle feie og vaske på loftet. Men til slutt lot hun en kjent mann fra Sparbu få reise med det, og berga det således fra brannkatastrofen i 1940. Det var bonde Kr. Wibe, Brekka, som løste Håkka av med skrinet.

Undertegnede som har vært meget interessert i å samle materialer

fremst i vedsjul. Vedsjulet måtte vera heilt fullt av ved, elles heldt julgeita til der. Og enno er det mange kårkallar som sørger for at vedsjulet er heilt fullt til jul. Dei trudde at julgeita kom på ein slags inspeksjon. Ein gong kom ho til ein gard der dei slett ikkje var budd til jul, og der kom ho med fylgjande kunnngjering:

«Tre leiva i bur,
tri skiå i sjul,
di va lite budd te jul!»

Gållåmond Gardstaur

Karl Braset fortel fylgjande frå Sparbu:

«De va fir julsvænni som kom med julen. Føst julsvænn kom sjulmessda'n, annerin julafda'n, tred-

Juleklokkene

Hør, nå ringer juleklokken,
klokken ringer julen inn.
Det er fredens klang fra tårnet,
i fra alleverdens land,
tonen er på bølger båret
ut til hver en enkelt mann.
Nå er freden som vi ventet på
i tusinder av år,
alle jubler, — den er hentet
for å lege «røde sår»!

Er det sant? Ja, da har malmen
ei forgjeves sunget ut.
Da har menneskene hørt det
eneste og sanne bud:
«Det jeg vil at du skal gjøre
mot meg, det gjør jeg mot deg».

Har vi gjort det alle sammen?
Har vi gjort det, jeg og du?
Har vi ofret tid og ære
for et fredelig fellesskap? —
Har vi det, da kan vi synge
julesalmen, — etterpå.
Straks når malmens toner
stüner:
«Deilig er den himmel blå».

M E N

Er det FREDENS glade toner
Juleklokken sender ut?
Er det bud fra vår forsoner:
«Krig og Djevleskap er slutt».
Nei, vi lytter nok forgjeves
også i år til klokkens klang.
Lytt og hør dens tone bever:
«Kanskje, kanskje neste gang!»

La oss lytte juleaften
alle mennesker på jord,
lytt til malmen, la den kraften
sette oss på rette spor!

Julaften 1950.

SCHULT JESSEN

rusalems Skomakar som han gjerne heiter i Trøndelag. Han er skildra i britanske, franske, engelske og spanske viser, og gjennom tidene er det skrivi bøker om han i alle land. Eldste forteljinga om han finn vi i Roger av Wendowers bok på latin «Flures Historiarum» som kom ut på 1200-talet. I 1602 kom det eit flygeskrift på tysk om Atrasverus, og dette skriftet vart etter kvart spreidd over store deler av Nord-Europa. Den merkelege lagnaden åt det hebraiske vandringsfolket møter vi her i forteljing om jøden Ahasverus, som av Jesus var dømd til å vandre på jorda til domedag.

Da Jesus vart førd til Golgata for å korsfestas, seig han saman under bora si, og stogga utanfor huset til Ahasverus for å kvile seg. Ahasverus jaga han vekk, og bad han pakke seg dit han høyrde heime. Da svara Jesus: «Eg skal stå her og kvile, men du skal gå til den ytste dag».

Sidan fylgde Ahasverus folkemengda til Golgata og såg korsfestinga. Men etterpå var det umogleg for han å venda attende til Jerusalem. Det var som han vart tvung ut på vandring av ei usynleg ånd. Mange år etter vende han heim att, men da var byen herja og brend. Da gav han seg atter ut på vandring, og ferda gjekk frå land til land. Åra og hundreåra går, men jøden er framleis på vandring. Og gjenom åra har han dukka opp snart her og snart der, og ei dansk bok frå 1631 gjer utførleg greie for alle dei stader han har vorti sett.

Mange merkelege truer knyt seg til Jerusalems Skomakar. Eg tek med ei oppteikning frå Inderøy. Det er elles den einaste eg har, og det skulle vera interessant å vita kva andre har høyrte om den evige jøde:

«Reiskapen mått vǎrrå i hus jule-natta, fer elles vart'n ødelagt. Det va især plogan' det galdt. Dersom plogjen sto ut' jule-natta, så sat den evige jøde på'om, og da gjekk'en sond».

Forklarjinga er denne: Jerusalems Skomakar har lov til å kvile ein gong kvart år, — den heilage jule-natta, for da er det fred på jorda. Finn han så ein plog ute på markta, set han seg på han. Men etter ein stikk plog veks det ugras og ikkje korn. Alt Jerusalems Skomakar rører ved blir forbanna stikk som han sjelv var det, og overalt fører han forbanning med seg.

Troll og draug

At nausti kann ingen gå jule-kvel'n, fer der sat draugjen. Den som kom dit kom alder ut nå meir».

Nord-Trøndelag Historielag si årbo paa en ny altertavle som er bestilt hannem resterede paa den nye alte

1655—56: «Givet Johan Contr med guld og solv at staffere og fo

På foten av tavla er skrevi m

I første tavlehøgda er bilete t høgda tvo evangelistar med sine s Kristus som sigrande konge og i de

Kunnige folk i dag seier at bā fint samspelte fargar, men såleis s finn ein i møteboka for kyrkjedi digheden av Altertavlens og Prædi ling udsat, fordi der ingen Fenge e leid lidt om, og så fekk Erik Wal gjorde han såleis: «Han vaskede s ny undergrunn som var meget ty godt lakkeret. Billederne oventil e billeder. De overmalte og forbed karakter forsvunnet. Viktige deta blev denne Erik i Valens overmali farverester fra oprinnelig bemalin farveskalaen som forøvrig ble b som nu igjen er insat på sin plads i

Dette er arkitekt Hjeltes ord t tilsyn av arkitekt Hjelte.

Vølinga i 1931 freista å få k og me meiner at det har lukkast ei len om Mære skriv:

Mære kyrkja står i landskap folkemedvetet. Lenger tilbake er søkt dit, og så er det i dag og. E koma saman der». Ein seinhaust d ikring seg, kyrkja og, om ho ligg l og veit: der er du, gamle kjære l ning har Mære havt i folkelivet i

«Når at meresklål
Tonan skolv, å da

Dette fortel dei på Røra. Dei som heldt til på sjøen høyrde eller såg av og til draugen. Han kauka gjerne tre gonger, og når ein høyrde draugen kauke var det einkvan som forliste. Somtid retta han opp ei hand or sjøen, og da måtte ein straks kaste eitkvart uti til han. Ein jektskipper som sto tilrørs fekk sjå draugen rette opp handa. Han kasta straks uti eine votten sin. Da høyrde han draugen mumle: «Takk du mann som vätten ga! Han mǎrtne i nord, å huff å huff fer ver!» Elles heldt draugen til ned i fjæra og:

«Det va en kall inmed lande som slo draugjen. Han sat i båta hans, og kall'n haurd at'n mumla: «Det e smått, muddjekt regn i dag». Da tok kall'n ei år': «Det e ein og P annan stor dråppån ilagme», sa'n f

ielag si årbok for 1943 står det i kyrkjerekneskapan for 1649—50: «Betalt om er bestilt til kirken 50 Dir.» 1652—55: «Betalt Johan Billedhugger som den nye altertavle han udi kirken opsettede efter fortingning 20 Dir.» Johan Contrafeier etter fortingning for den nye altertavle og mellemverket affere og formale 70 Dir.»

er skrevi med gull: «Jesu Kristi hans Søns Blod renser oss aff all Synd». a er bilete av Moses og Johannes verna av suler og kapithæl. I andre med sine symbol og på toppen himmelferda. I øvre tavlefeltet er bilete av onge og i det nedre feltet er bilete av: Jesus vert piska.

g seier at både altartavla og preikestolen har herleg treskurd og sjeldsynt men såleis såg dei ikkje på det i midten av nittande hundradåret. I 1852 for kyrkje direksjonen: «Sogneprest Erlandsen gjør opmerksom paa Nødvens og Prædikestolens Oppudsning». Beslutning: Oppudsning eller overmaling Penge er i kirkens kasse». Men diverre vart det pengar i kassa, når det k Erik Walne i 1858 i oppdrag å måla over og betra inventaret. Dette n vaskede av omhyggelig all den gamle maling og forgyldning, lavede en ar meget tyk og glat og anbragte saa en gulhvitt overflate av gull. Alt var ne oventil og nedentil i altertavlen ble tatt ut og erstattet med Eriks egne e og forbedrede gjenstandes overflate var omhyggelig giatt og treskurens Viktige detaljer i overflaten var også forsvunnet. Ved restaurering i 1931 ns overmaling omhyggelig avvasket. Der viste seg i enkelte kroker så elig bemaling, især sort. Dette ble notert og anvendt ved bestemmelsen av øvrig ble bestemt ved de uforandrede bevarede billeder med innramning å sin plass i altertavlen.

Hjeltes ord om vølinga som kunstmålar O. Teien utførte under omhugsam te.

vista å få kyrkja mest mogeleg attende til det ho var i sin beste glans r lukkast eit stykke på veg, skriv prost Eik Nes som i slutten av artikke-

i landskapet som skoti fram or sin eigen grunn, og like fritt står ho i r tilbake enn soga veit å melda om har bygda vendt auga mot Mære og i dag og. Enno høver Ølve sine ord om Mære: «Me likar svært godt å seinhaust dag kan skodda fylla den velduge Mæremyra og sveipa inn alt om ho ligg høgt, men tårnet peikar opp or skoddehavet og ein anar kyrkja mle kjære kyrkje. Tårnet lyfter lengsla opp or skoddeheimen, og den gjer-folkelivet i så lang tid. Ein bygdediktar (Karl Braset) seier om Mære:

*at meresklåkkån renge, barmen min tå klanga røres.
i skolv, å dit dem svenge der som ingen klåkkå høres».*

a. Dei som eller såg auka gjer-in høyrde kvan som in opp ei måtte ein i til han. ilrors fekk nda. Han otten sin. mumle: ten ga!

til nedl lande som båta hans, mla: «Det i dag». Da e ein og yme», sa'n

og smekka te åt'om det'n va godfer. Men så hiva'n åra og sprang. Da'n seinar kom og skoll ha båten, va'n full tå sleip'. Men det vart itj nå rart med kalla seinar». (Inderøy).

Elles var det to slag draug, land-draug og sjødraug, og på Inderøy har dei fortalt ei historie om ein landdraug og ein sjødraug som sloss nedmed Sakshauglandet.

Når ein tok på seg dei lervutaste kleda ein hadde nett for jul, sa gjerne folk: «Han hi ti på sæ jul-trolle». Men i riktig gamal tid møtte folk verkelege troll i jula, og eg tek til slutt med soga om bonden Aasen frå Skogn, som ikkje berre forsømde gudstenesta fyrste juledagen, men som alt da tok til å farte rundt og drikke hos naboane sine. Presten, hr. Nils til Alstadhaug, fortel utførelg om dette til embets-

bror sin, hr. Absalon Pedersen i Bergen. Det hende i 1571. Og straffa vart forferdeleg for bonden. Etter eit drikkelag hos ein av naboane skulle han ro heim i båten sin. Da fekk han sjå eit troll som sat med roret, utan hovud og med eit hol gjenom brystet så han kunne sjå tvers igjenom det. Trollet tvinga mannen til å gå iland attmed ei høyløe. Der kom det att-å mange andre troll og sa at bonden måtte anten gi dei ei hand eller ein fot, eller bli med til helvete. Så måtte bonden med si eiga øks hogge av seg eine handa, og langt om lenge kom han heim i ein ynkeleg tilstand. Folk fylgde blodspora i snøen og fann handa ved læa. Bonden skrifta dette og mykje meir til før presten gav han sakramentet.

Gudmund Leren.

skrinet.

Undertegnede som har vært meget interessert i å samle materialer til ei Sparubok, greidde ikke tøy-le sin nysgjerrighet etter å få rede på hva dette skrinet inneholdt og tok seg en tur utover til Brekka. Wibe rådde meg til å ta skrinet med heim. Det var ikke akkurat eventyrskrinet med det rare i, men det inneholdt en hel del avskrifter og bilage fra fattig-, skole-, veg- og bruregnskaper m. m. Det lå hulter til bulter, og var delvis nokså «mug-gent». Jeg sorterte så opp innhol-det, som for det meste var fra 50-åra. Protokollen fulgte ordfører-ne!

Da omsider det nye arkivhus ved Mære st. ble tatt i bruk, søkte jeg og fikk husrom for skrinet der.

Det er ikke bortkastet tid å gå igjennom mye av disse gamle do-kumenter. En får bevis for en him-melvid forskjell på den økonomis-ke, sociale og kulturelle stoda nå og for 100 år siden. Og kommer gjennom dokumentene i berøring med folk og heimer som for lang tid siden er blitt både gjemt og glemte.

Det gamle, ærverdige skrinet vil om ikke så mange år herefter kun-ne feire sitt 100 års jubileum.

Til slutt bør kanskje nevnes at etter delingsvilkårene fra 80-åra, har Ogdal kommune ennå sin ei-endsrett på 23/100 av såvel skri-net som innholdet.

Andr. Strugstad.

Julekveld

No kjem vår heilag julekveld,
og vitjar att den arme jord.

På nytt han gode helsing held
um hugnad fred til små og stor.
Vi bodskap fekk med englesong,
då jord heldt jol den fyrste
gong.

I verda finst so lite fred.
Kanonar syng sin jolesong.
Og menneskja dei sukker, gret
forpinte i sin såre trong.
Dei lengtar etter frelsa stor
for seg, og for den arme jord.

Ja, einast han som frelsa kan,
kom til vår jord hin julekveld.
Ein fredarfyrste, so kallast han.
Han glade bodskap til oss held.
Og let vi han få makt på jord,
då vert det fred til små og stor.

R. F.